

Örebro Universitet

Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap

Huvudområde: Pedagogik

Vägar till ökad jämställdhet i utbildningen

- En analys av utvärdering och utvecklingsarbete för ökad jämställdhet i utbildningen ur ett nationellt och lokalt perspektiv

Linnea Urberg

1. Inledning och Bakgrund

I Harry Potter och Fenixordern sänds Professor Umbridge till Hogwarts skola för häxkonster och trolldom, i uppdrag av Trolldomsministeriet. Trolldomsministern har fått rapporter om sjunkande kunskapsresultat och sänkt standard på Hogwarts och beordrar att Professor Umbridge ska granska och kvalitetssäkra lärarnas undervisning och införa nationellt styrda kunskapsprov vid namn O.W. L (Ordinary Wizarding Level) (J. K Rowling, 2003) . Umbridge skapar ett skräckvälde på trollkarlsskolan och säger upp flera lärare och inför nya regelverk som spikas upp på Hogwarts tjocka stenväggar.

Professor Umbridge är en fiktiv person och existerar inte i den verkliga världen, vilket vi kan vara glada över. Men berättelsen kan ses som en metafor för utbildningens många styrningsaktörer. Det kan också tänkas skildra ett uttryck för den motsättning som kan uppstå mellan lärares professionella autonomi och andra aktörer som kan vara både vara företag, politiker och andra tjänstemän. ¹

Andreas Bergh (2015) beskriver hur kvalitetssäkring har ökat under de senaste decennierna. Han beskriver också hur det skett en förflyttning i begreppet *kvalitets* innebörd, till en början tolkades begreppet som något flexibelt och som en strävan efter önskvärda resultat. För att sedan politiseras av näringsliv och stat, där begreppet under 90-talet ställdes i relation till resultat, målstyrning och marknadsbehov. Nationella kontrollsystem fick genomslag genom stärkt betoning på måluppfyllelse. (Bergh 2015, s. 593) Samhällets individualisering och marknadsanpassning kan tolkas samspela med målstyrning och år 1997 införde regeringen ett kvalitetsredskap som syftade till att öka kvalitetssäkringen på lokal nivå. (Bergh 2010, s. 593ff).

Det systematiska kvalitetsarbetet bedrivs dagligen på skolor på i Sverige och med kvalitetsarbetet säkras kvaliteten i skolans verksamhet. Riksdagen och regeringen är de aktörer som anger utbildningens riktlinjer och därefter förflyttas arbetet till huvudmännen som ansvarar för att utveckla skolans verksamhet efter lokala behov.

Utvärdering och *kvalitetsarbete* samverkar och blir ofta beroende av varandra. Bergh beskriver hur utvärdering kan uppmärksamma vilka styrinstrument som olika aktörer

1 Exempel på motsättning: från Lärarnas Riksförbund, *Läraryrket som profession*
https://www.lr.se/yrketsforutsattningar/lararyrket_som_profession/professionellautonomi.4.51012e061525c38e8e2efa2.html Hämtad: 250517

använder sig av, men också ”garantera” satsningarnas effekt för att sedan arbeta mot ökad kvalitet (Bergh 2010, s, 24f). Följande promemoria kommer därför studera och analysera utvärderingen *Jämställdhet i skolan: Utvärderingen av skolan särskilda uppdrag* (2015) i relation till en lokal utvecklingsrapport. Utvärderingen är en rapport från Statskontoret vilket åsyftar att granska de satsningar regeringen utfärdade mellan år 2008-2014 för att öka medvetenheten gällande jämställdhet i utbildningen. Den nationella satsningen och utvärderingen av projektet kan tolkas fungera som referensram för arbetet med jämställdhet på de kommunala nivåerna. Vad som blir intressant är att jämföra hur diskurserna i jämställdhetsarbetet förändras från den nationella till den lokala nivån.

2. Syfte och frågeställning

Det finns i *Läroplanen för grundskolan* formulerat att ”flickor och pojkar ska ges möjlighet att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet.” (Skolverket, Lgr 11). Promemorians syfte blir att undersöka vilka förklaringsmodeller och vilka perspektiv en kommunal verksamhet arbetar med i relation till den nationella utvärderingen och läroplanens riktlinjer. Den lokala utvecklingsplanen som studeras är ett påbörjat utvecklingsarbete från Askersunds Kommun (Jöesaar & Wiess, 2017; Weiss och Jöesaar, 2017). Därefter syftar promemorian till att ge förslag på fortsatta åtgärder i relation till den nationella utvärderingen och den lokala utvecklingsplanen.

Frågeställning

- I. Hur kan regeringens satsning på ökad jämställdhet i utbildningen, tolkas och jämföras med en lokal utvecklingsplan?
- II: Hur kan ett framtida utvecklingsarbete utformas med stöd av den nationella utvärderingsrapporten och den påbörjade lokala utvecklingsplanen?

3. Disposition

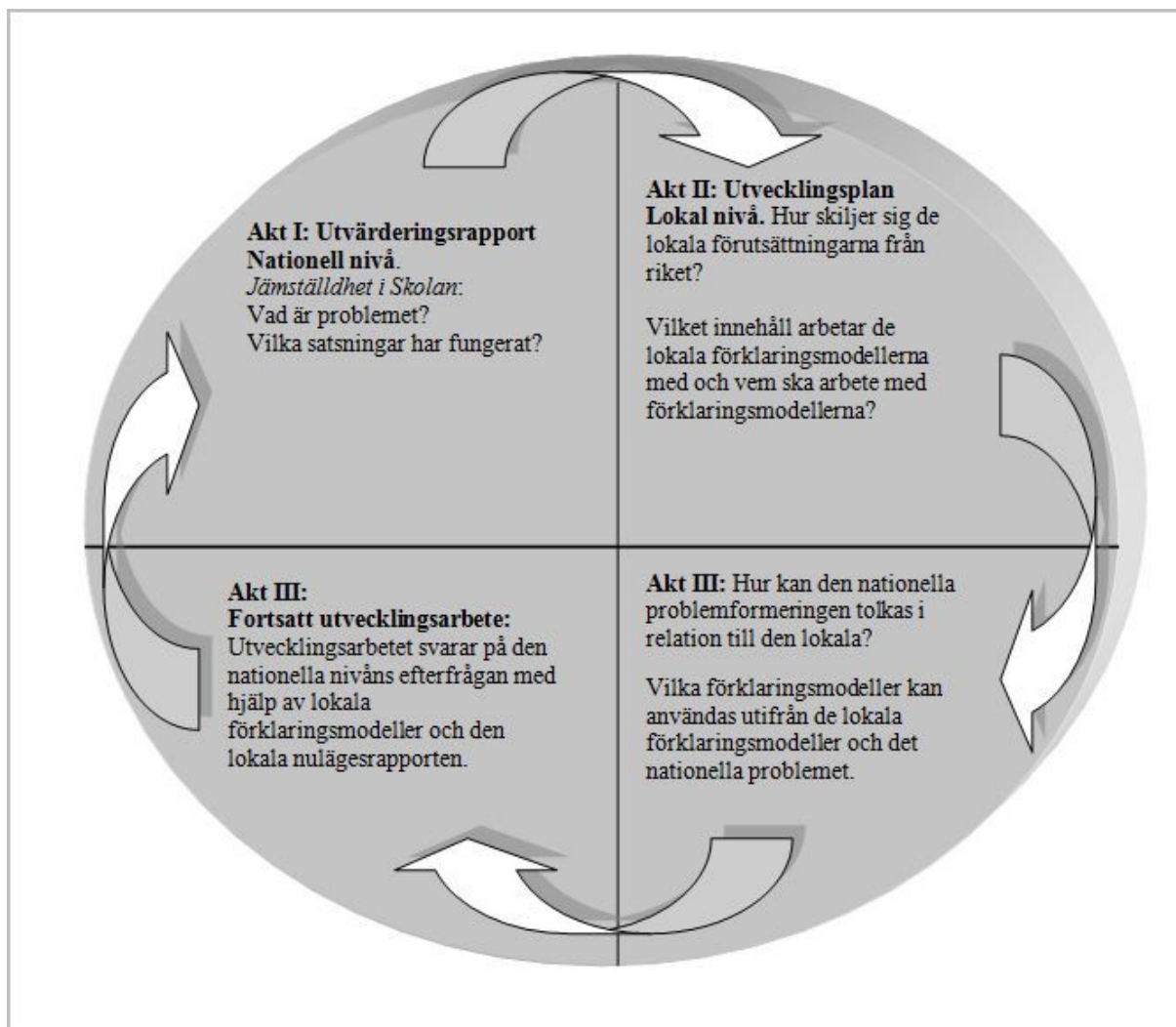
Promemorian är indelad i tre akter, för att avgränsa nationell och lokal nivå. I de tre akterna inkluderas analys och diskussion i relation till materialets innehåll.

Under **Akt I** granskas den utvärdering som beställdes på uppdrag av statskontoret och diskuterar hur utvärderingsrapporten kan tolkas i relation till olika utvärderingsmodeller samt vilka problem som den nationella nivån uppmärksammat och försökt att åtgärda genom satsningen. **Akt I** kan betraktas som en bakgrund, för att synliggöra vilka

utvärderingsmodeller, frågeställningar och åtgärder som används på den nationella nivån i relation till den lokala utvecklingsplanen.

Akt II studerar en utvecklingsplan på lokal nivå för att granska vilka perspektiv och förklaringsmodeller den kommunala verksamheten arbetar med i avseende att öka jämställdhet i utbildningen. Utvecklingsarbetet på den lokala nivån är ännu inte färdigt utan kan betraktas som en nulägesrapport för den lokala verksamheten. Ovanstående kommer skapa utrymme för egna reflektioner över vilka åtgärder som varit lämpliga och hur utvecklingsplanen hade kunnat användas i verksamheten.

Under **Akt III: Jämförande perspektiv och förslag på fortsatt utvecklingsarbete** så förs den nationella - och den lokala nivån samman för att diskutera och jämföra aktörerna. Akten diskuterar också egna förslag på fortsatt utvecklingsarbete i relation till nulägesrapporten på lokal nivå.

Akt 1: Granskning av nationell utvärderingsrapport

Material

Skolverkets blev tilldelade 145 miljoner kronor för att öka jämställdheten utbildningen mellan åren 2008-2014. *Jämställdhet i skolan: Utvärderingen av skolan särskilda uppdrag* är en rapport från år 2015 från statskontoret vilket åsyftar att granska de satsningar regeringen utfärdade mellan år 2008-2014. Rapporten tar upp flera problemformuleringar som satsningen syftade till att åtgärda; bland annat att främja lärandet och medvetenheten om jämställdhetsfrågor hos skolpersonal samt att få elever att utveckla förmåga och intressen oberoende könstillhörighet.

Analys av utvärderingsrapport

Att utvärdera om en satsning uppnått ökad *jämställdhet* är ingen lätt uppgift. Sven Faugert & Bo Sandberg (2012) beskriver hur kausaliteten kan vara svårt att säkerställa beroende på vilka variabler och orsaker som samspelas och verkar i relation till varandra. Den utvärderingsmodell som utvärderingen främst använder sig av är teoribaserad – programteori, då utvärderingen tydliggör ett samband mellan ”de summativa effekterna och de formativt antagna effekterna som kan tänkas ha uppstått och kommer att uppstå” (Sandberg & Faugert 2012). Eftersom utvärderingen utgår från politiska mål så mäter undersökningen målens effekter och i flera fall inkluderas effekter som nödvändigtvis inte behöver vara en konsekvens av åtgärderna.

Sandberg, & Faugert beskriver hur utvärdering kan ske både summativt och formativt. I den granskade utvärderingen *Jämställdhet i skolan* formuleras frågeställningar som berör båda utvärderingsformer. Ett av de summativa målen som uttryckts i rapportens syfte blir att utvärderingen ska utvärdera hur satsningen uppnått sina mål, vilket då kan tolkas utgå från det som Sven Faugert och Bo Sandberg beskriver som ”mål och effektorienterat”. (Sandberg, Bo & Faugert, Sven 2012, s. 19).

Ett exempel på det formativa utvärderingsarbetet är hur rapporten syftar till att analysera och redovisa variabler som hindrar resp. främjar jämställdhetsarbetet. Ovanstående blir process- och teori- inriktat och sker utifrån utvärderingens analys, vilket blir intressant för den fortsatta diskussionen och vidare arbete på lokal nivå. Resultaten är:

- Utvecklingsprojekt i skolans verksamhet och forskarledd handledning har främjat jämställdhetsarbetet.

- Genom att kommunicera och samarbeta med den lokala nivån har jämställdhet främjas och uppnått sitt syfte i satsningen.
Det hade krävts fler framtida gemensamt formulerade mål.
- Att endast nå ut till ”eldsjälar som redan är intresserade av frågan” hindrar jämställdhetsarbetet och det hade krävts bredare räckvidd. (Statskontoret 2015, s. 100f).

Utvärderingens metod är utformad med både kvalitativ och kvantitativ metod, då den använder sig av kvantitativ enkätinsamling samt kvalitativa intervjuer och fallstudier. (Bryman 2015, s. 340 & 150 De har i utvärderingen ett tydligt definierat mål och undersöker sedan ”komponenterna med hjälp av den logiska kedjan” där man länkar samman det summativa resultatet med formativa åtgärder och fortsätta insatser. Ovanstående kan ”teoretiskt utforska” projektet för framtida förklaringar och åtgärder. (Sandberg, Bo & Faugert, Sven 2012, s. 90ff)

Additionalitet kan beskrivas som ”nettoeffekten” vilket kan förklaras som resultatet av en satsning om man bortser från de faktorer och resultat som uppnåtts utan åtgärderna. (Sandberg, Bo & Faugert, Sven 2012, s. 23). Vad som framkommer av rapportens resultat är att målgruppen för satsningen av jämställdhet i utbildningen; framförallt blivit den skolpersonal som redan var insatta i frågor om jämställdhetsarbete. De kontrafaktiska konsekvenserna av arbetet blir svårstuderade när målgruppen redan sedan tidigare varit intresserade av frågor som berör jämställdhet. Ovanstående gör det svårt att avgöra och utvärdera satsningens egentliga kausalitet. Ett exempel som författarna nämner kan bli problematiskt är huruvida insatserna påverkat och verkat under andra systemnivåer och genom kontextuella strukturer. (Sandberg, Bo & Faugert, Sven 2012, s. 23).

Undersökningens resultat och innehåll redovisas vidare under Akt III, där syfte och resultat jämförs och tydliggörs i relation till den lokala utvecklingsplanen.

Akt II: Lokalt perspektiv på utvecklingsarbete för ökad jämställdhet

Material

Materialet som studeras på lokal nivå, är ett utvecklingsarbete för ökad jämställdhet utformade av Jöesaar och Weiss (2017), arbetet är indelat i två delar vilket vidare kommer kallas *Del 1 & 2*. *Del 1* är kvalitativt utformad och beskriver skolans resultat i relation till nationell statistik. Det som framförallt granskas är betygsskillnader i meritvärden och slutbetyg. *Del 2* är diskuterande och framhåller med stöd av forskning olika

förklaringsmodeller för den statistik som presenteras i *Del 1*. Vidare utvecklingsarbete finns ännu inte formulerade, då utvecklingsarbetet är ett nytt projekt från år 2017.

Utvecklingsarbetet beskriver i sitt syfte att utvecklingsarbetets första del är till för att den lokala verksamheten ska kunna ställa frågor och omformulera mål i relation till den nya utvecklingsplanen.

Analys av utvecklingsarbetet

Skollagen beskriver hur det systematiska kvalitetsarbetet ”ska och bör bygga både på vetenskaplig grund och genom beprövad erfarenhet samt fokusera på områden efter lokala behov” (Skolverket 2013, s. 33). Genusteori sträcker sig över flera forskningsfält och inriktningar och det finns olika ideologiska tolkningar som svarar på hur genus ska behandlas och omförhandlas. Vad som är den ständigt återkommande debatten är om det existerar biologiska skillnader som bör tas hänsyn till och kompenseras, eller om likvärdigheten helt ska förutsätta en samhällelig konstruktion som bör omförhandlas (Deja 2009, s. 45).

Jag tolkar det framtagna kvalitetsarbetet på lokal nivå som policyinriktad och liknar det som Skolverket benämner som en ”referenspunkt” vilket ger lärare stöd i sitt arbete. (Skolverket, s. 13f). Här blir läraren en kunskapsproducent som genom beprövad erfarenhet kan använda utvecklingsarbetet för att inkludera kunskaperna från den rådande forskningen för att arbeta mot skolans värdegrundsuppdrag. Det som kan problematiseras är vilka teoretiska inriktningar som i urvalet lyfts fram och vem som avgör urvalet.

Analys av utvecklingsarbetets innehåll

De förklaringsmodeller som framhålls lyfter jämställdhet ur flera teoretiska inriktningar men betonar framförallt konstruktionen av kön och fostran till könsroller som grundläggande.

Skolan har feminiserats: Skolans upplägg ”Passar bättre för feminin identitet”. Representation från kvinnor i personalen.	Kön, jämställdhet och betyg: Föreställningar om ämnen som kodade i genusidentitet.	Pojkar mognar senare än flickor: Skillnader i kognitiv funktion, emotionell reglering och mognadstakt	Tuffa killar pluggar inte – antiplugg och maskulina normer: Socialt konstruerade stereotypa föreställningar i elevernas inställning.	Social bakgrund: Föräldrarnas utbildningsnivå kopplat till betygsskillnader i Naturvetenskapliga ämnen resp. läskunnighet.
Socialkonstruktivistisk	Socialkonstruktivistisk	Biologisk Essentiell	Socialkonstruktivistisk	Intersektionella perspektiv

Tabell 1: är en egen sammanställning av förklaringsmodeller utifrån Jöesaar & Weiss (2017) följt av förklaringsmodellernas perspektiv på genus.

Det kan tolkas som att utvecklingsarbetet ser ett samspel mellan de olika variablerna. Att ”Skolan feminiseras ” kopplas ihop med anti- plugg-kultur och maskulina normer. Att social bakgrund påverkar står klart, men det framkommer en viss osäkerhet i hur kön och social bakgrund samspelar och om det finns säkra kopplingar mellan kategorierna. Teorin gällande pojkar och flickors mognadsfaser skiljer sig från de andra förklaringsmodellerna (Weiss & Jöesaar, 2017, s. 11). Här framhålls skillnader i kognitiv funktion mellan könen vilket gör att modellen inte till samma grad blir baserad på socialkonstruktivistisk grund. Vad som problematiserar förklaringsmodellen ”Pojkar mognar senare än flickor” är att följande förklaring bygger på biologiska och sociala skillnader mellan pojkar och flickor. Det poängteras att pojkars ”språk, sociala och finmotoriska” förmågor kan utvecklas senare än hos flickor (Weiss & Jöesaar 2017, s. 11). Genom att i en utvecklingsplan peka på skillnader i ”mognadsstadiet”, kan tänkas befästa normer kopplade till traditionella könsmonster. Genus kan förklaras som de förväntningar och föreställningar som appliceras på det biologiska könet. (Deja 2009). Mognads-teorin kan tolkas vara en essentiell tolkning vilket då applicerar en förväntning på det biologiska könet.

Det som blir relevant att reflektera över huruvida utvärderare och personal som arbetar med utvecklingsarbete innehar ett etiskt ansvar över vilken diskurs man befäster och skapar vid utvecklingsarbetet eller i en utvärdering. Vad som också kan övervägas är om läraren ska ses som en kunskapsproducent eller en kunskapskonsument i relation till utvecklingsarbetet.

AKT III: Jämförande perspektiv och förslag på fortsatt utvecklingsarbete

Jämförande analys av den nationella och lokala nivån

Utvärderingen på nationell nivå och utvecklingsarbetet på kommunal nivå utgår från samma problemformulering, men svarar på den med olika strategi vilket blir förståeligt med tanke aktörsskiftet. Den nationella utvärderingen ger inte tydliga riktlinjer på vilka förklaringsmodeller satsningen svarat till, vilket den lokala utvecklingsplanen gör. Tabell 2 visar på skillnader och likheter i mål, syfte, metod, strategier och åtgärder på den nationella och lokala nivån.

Tabell 2.	Utvärdering: Jämställdhet i skolan (2015)	Lokal Utvecklingsplan <i>genus 1 och 2</i> (2017)
Gemensamt mål:	Elever ska utveckla förmåga och intressen oberoende könstillhörighet. (Skolverket, Lgr 11)	
Syfte:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analysera faktorer som hindrar jämställdhetsarbete. 2. Undersöka skolor som tagit del av arbetet. 3. Undersöka skolor som inte tagit del av arbetet. 4. Redogöra för framtida insatser på nationell nivå. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jämföra rikets statistik i betygsskillnader i relation till Askersunds kommun. 2. Analysera förklaringsmodeller utifrån forskning. 3. Dra slutsatser om fortsatta åtgärder.
Metod:	- Kvantitativ data med enkätinsamling samt kvalitativa intervjuer för att formulera nya formativa mål och utvärdera det tidigare systematiska kvalitetsarbetet.	<ul style="list-style-type: none"> - Genom kvantitativ data belysa förklaringsmodeller som skolpersonal kan arbeta efter som referenspunkt. - Genom forskningsbaserad teori svara på den kvantitativa datan.
Strategier och åtgärder under utvecklingsarbetet:	<ul style="list-style-type: none"> - ”Genom utbildning och ekonomiska insatser öka förståelsen av vikten av jämställdhet för skolans personal. - Erbjudna lärare forskarledd handledning.” - ”Ekonomiska medel för att på lokal nivå bedriva utvecklingsarbeten för att motverka traditionella könsmonster.” 	- <i>Strategier finns inte ännu formulerade vilket promemorians syftar till att ge förslag på.</i>
Effekter:	Ökad kunskap om jämställdhet, dock främst till redan engagerad skolpersonal	<i>Effekter finns ännu inte dokumenterade.</i>

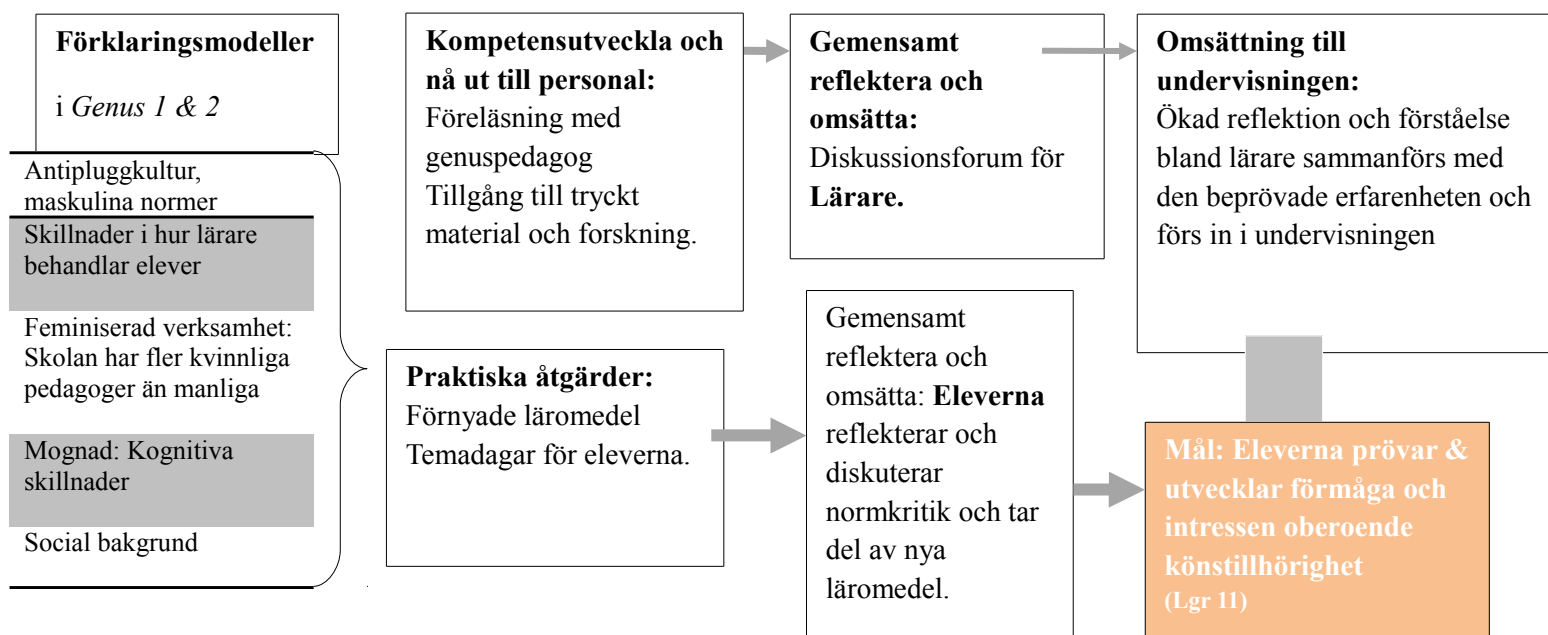
2

Eget förslag på fortsatt utvecklingsarbete

Askersunds kommun har redan utvecklat färdiga förklaringsmodeller utifrån forskningsbaserade teorier. Eftersom den lokala utvecklingsplanen ännu inte har formulerat praktiska strategier till utvecklingsarbetet kommer promemorian här att ge förslag på åtgärder för fortsatt utvecklingsarbete. Det finns också en färdig nulägesrapport över Askersunds

2 Flera av formuleringarna är direkta citat som är hämtade ur Jöesaar & Weiss (2017) *Genus 1*, Weiss & Jöesaar, (2017) *Genus 2* & Statskontoret (2015) *Jämställdhet i skolan: utvärdering av Skolverkets särskilda uppdrag 2008–2014 s. 10ff*

kommun i relation till det övriga landet. I relation till utvärderingens resultat och nulägesrapporten ger jag i *tabell 3* förslag på fortsatta åtgärder.

Makronivåer: Andra systemnivåer där skolans verksamhet inte kan förändra ekonomiska strukturer, politiska reformer och marknadskrafter vilket påverkar resultatet.

Tabell 3. Förslag på fortsatt utvecklingsarbete, förklaringsmodellerna är hämtade ur *Genus 2*.

I utvecklingsarbetet särskiljs kompetensutveckling av personal och praktiska åtgärder.

Ovanstående för att enklare få en överblick över vilka insatser verksamheten kan använda sig av och hur effekterna har verkat vid en senare utvärdering. Exempel på praktiska åtgärder kan vara förnyade genuscertifierade läromedel och temadagar med fokus på normkritik. Ett läromedelsutbyte hade kunnat bidra till ”avkodning” av ämnen, där mer representativt material förts in i undervisningen.

Kompetensutveckling och kollegialt lärande riktar sig till skolpersonal, där skolan kommer erbjuda föreläsningar och diskussionsforum på arbetstid. I enlighet med utvärderingen *Jämställdhet i skolan* blir det av vikt att inte endast personal som redan är engagerad i jämställdhetsfrågor berörs av arbetet. Ett av de förslag som utvärderingen från nationell nivå framhåller är att fortbildning hade kunnat vara obligatorisk för all skolpersonal, för att nå ut till fler är. Genom att arrangera gemensamma diskussionsforum och tillfällen att reflektera och tillsammans diskutera utvecklingsarbetet hade lärares professionella autonomi och

beprövade erfarenhet kunna samverka i relation till forskning.

Slutsatser

Utvecklingsplanen *Genus 1 & 2* blir användbara för lärare i sitt arbete med skolans särskilda uppdrag och kan fungera som referenspunkt för skolpersonal. Jag pekade tidigare på att förklaringsmodellerna kan tolkas utifrån flera olika teoretiska perspektiv och det hade krävts en gemensam diskussion bland skolans personal för att tydliggöra och diskutera möjliga förklaringar till ojämslällda förhållanden och fortsatta tänkbara åtgärder.

Vad som också har diskuterats är huruvida olika aktörer har ett etiskt ansvar i utvärdering och utvecklingsarbete; utifrån vilka diskurser man befäster i urvalet av förklaringsmodeller och åtgärder. Det blir också av vikt att reflektera över lärarens roll och om hen ska agera kunskapsproducent eller kunskapskonsument i relation till utvecklingsarbete och de riktlinjerna som styrs från både lokal och nationell nivå.

Utifrån förklaringsmodellerna som presenteras i *Genus 1 & 2* finns inte några enkla och snabba lösningar. Det fortsatta utvecklingsarbetet blir därför bara en liten del i ett stort projekt för ökad jämställdhet och det arbete som syftar till att motverka traditionella föreställningar och könsstereotyper. Eftersom jämställdhet verkar på strukturella nivåer kan det uppfattas som abstrakt och kräver därför djupare reflektion över strukturer och sociala mekanismer, vilket behöver ske i ett samförstånd mellan lärarprofessionen och rådande forskning. Då blir lärare i bästa fall kunskapsproducenter som konsumerar den forskningen för att utvecklas i sin profession. Lärarprofessionen kan genom utvecklingsarbetet ta del av ny forskning och genom kompetensutveckling arbeta med skolans värdegrundsuppdrag. Ovanstående kräver samverkan mellan den nationella nivån, den lokala nivån och lärarna som profession i arbetet mot det gemensamma målet:

Att elever ska utveckla förmåga och intressen oberoende könstillhörighet. (Skolverket, Lgr 11)

Litteraturlista

Bergh, Andreas (2010) *Vad gör kvalitet med utbildning - Om kvalitetsbegreppets skilda innebörder och dess konsekvenser för utbildning*. Örebro Universitet: Örebro

Bergh, Andreas (2015) *Local quality work in an age of accountability –between autonomy and control*. Journal of Education policy. 30 (4), 590-607.

Bryman, Alan (2015) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber

DEJA (2009) *Flickor och pojkar i skolan: hur jämställt är det? Del betänkande/av DEJA - Delegationen för jämställdhet i skolan*. Stockholm: Fritze

Jöesaar, Anneli & Weiss, Elin (2017) *Genus 1: Askersunds Kommun*
<https://www.askersund.se/utbildning-och-barnomsorg/genus-jamstalldhet-och-normkritik.html#.WSrbpLhH5AU> (Hämtad: den 220517)

Lärarnas Riksförbund, *Läraryrket som profession*
<https://www.lr.se/yrketsforutsattningar/lararyrketsomprofession/professionellautonomi.4.51012e061525c38e8e2efa2.html> (Hämtad den: 250517)

Rowling, J. K (2003) *Harry Potter och Fenixorden*, Stockholm: Tiden

Sandberg, Bo & Faugert, Sven (2012). *Perspektiv på utvärdering*. Lund: Studentlitteratur

Skolverkets (2013). *Forskning i klassrummet: Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen eller fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket

Statskontoret (2015) *Jämställdhet i skolan: utvärdering av Skolverkets särskilda uppdrag 2008–2014*, Stockholm: Statskontoret

Weiss Elin & Jöesaar, Anneli (2017) *Genus 2: Askersunds Kommun*
<https://www.askersund.se/utbildning-och-barnomsorg/genus-jamstalldhet-och-normkritik.html#.WSrbpLhH5AU> (Hämtad: den 220517)